

SORTZE LANAK
POESIA
NARRATIBA
ITZULPENAK

Akatsik egin ez dugula ziurtatzeko badaezpada bitan kontatu behar izan ditugun hemezortzi epigrama

Iñigo ASTIZ eta Angel ERRO

Kritika

Kexu da idazlea (barka erredundantzia,
baina benetan kexu da idazlea)
euskal literaturan kritikarik ez dagoelako.
“Ez dago kritikarik”, dio egunkarian,
baina are kexuago da oraindik
euskal literaturan kritika dagoenean
eta besteen aurkakoa ez denean.

Euskaingintza

Euskararen alde egiteko
eskatu didate idatz dezadan
euskaltegian girotutako
ipuin barregarri bat,
eta ez dakit zer erantzun.

Ez al zaude euskararen alde?

Bai, noski, baina ez erabat
literaturaren kontra.

Egiletza

Poema oso txar batzuk agertu direlako
webgune galdu batean, zuri egotziak,
zureak izan gabe,
haserre zabilta, zabilta muturtua
eta bekaiztu zara. Ez nau harritzen.
Idatzi infame horiek bilatu,
aurkitu ditut sarean
eta kontua uste baino larriagoa da:

poemak zureak ez izateaz gain
zureak dirudite.

Poesia jardunaldiak

Egon da musika, egon dira bertsolariak,
egon da antzezlan bat herriko plazan,
egon da dantza, egon da herri bazkaria,
egon dira beti egoten direnak ere bai,
egon da, aurtan ere, antolakuntza bikaina,
egon da malabaristen emanaldia amaieran,
egon da, osagarri, aurtengo eleberri
sonatuei buruzko analisi saioa
eta ez da egon besterik.

Deialdia

Hautaketa zorrotza izango da,
lan txarrak baztertuko dira,
eta bidalitako mezuan diozunez,
noski, ez da ordainik egongo.

Akats bat behar du egon, ordea.

Seguru asko, nahasita, animatu nauzu
aldizkarian kolaboratzera eta ez,
idatzi beharko zenukeen bezala,
aldizkarian alistatzera.

Diskurtsoa

Zabiltza harroturik zure liburuaz,
pieza, oso ona omen delako,
eta azaltzen zabiltza zergatik.
Maisu zara argudiaketan,
eta irakurria zaitudan arren
konbentzitu egin nauzu gaur:

literatura utzi behar zenuke
komertzial lanetan hasteko.

Emakumezkoen literatura

Ez duzula nahi gehiago hitz egin
emakumezkoen literaturaz, Luxia,
eman didazu oraintxe erantzuna,
eta errespetatzen dut zure hautua,
justizia osoz esplikatzen duzunez,
ez zaudelako eroso etiketa horrekin,
baina gaizki-ulerturik egon ez dadin
errepikatu egingo dizut galdera
badaezpada: “barkatu, zer ordu da?”

Neurritasuna

Parkean bururatu zait lehen, baina
bateria gutxi nuela eta, etorri naiz
etxera. Bidean, aforismoa hazten
eta ia poema bihurtzen igarri dut,
zabaltzen bere adar ikusezinak
autobus publikoko giza basoan, eta
paperaren aurrean, orain, poza,
poza baino ez datorkit gogora,
poema on bat laztandu izanarena,
agian hobea, poza ez beste aztarnarik
ez duelako utzi nigan eta munduan.

Akademia

Ez duzu eztulik egiten,
ez dizut igarri herrenik,
eta ez dizut ikusi inon
orban edo garaurik ere:
are, nik esango nuke
kolore ona daukazula.
Ez dakit zer pentsatu,
lausengu akademikoak
ez baitizute eskaini besterik,
eta bilatu arren, oraindik
ez dut topatu motiborik

ez literario, ez klinikorik.

Posteritatea

Diozu esperantza handia duzula
nire posteritatean, jakinik
zure irakurle porrokatua naizela
eta ni limurtzeko asmoz.
Gero zalantza egin dut
nire poemez ari ote zaren,
ze nire lana laudatu
eta berehala aurkeztu didazu
zure lehengusina.

Selfie-literatura

Nire literatura egozentrikoa?
Horixe bakarrik falta zitzaidan,
egozentrikoa nire literatura,
gainera, zergatik izango, eta
nire lanaren oinarrian dagoena
neure buruarenganako dudan
lilura pertsonalaren inguruko
gogoeta literarioa delako soilik.

Etxepare institutua

Atera da gaia eta izan da perpausa
Etxeparek dena egiten duela aldrebes,
ze euskal literatura bultzatu nahi du
idazle on usteak kanpora eramanez,
eta ez da hori oso lan eraginkorra
orain nire iritzia eskatu didazunez:
nabarmen gehiago egingo luke ziur
idazle txar guztiak atzerriratuz, ez?

Dekalogo

Dekalogo deitu duzu literatur aldizkarian
eskatu dizuten artikulu laburra eta ironiaz
bederatzi eleberri baino ez dituzu aukeratu
mundu eta historia osoko literatura zabaletik.
Nik argi ikusi dut gibel-asmu zein duzun:
Hamargarrena zeu zarela aldarrika isildu.

Talde lana

Lau eskutara idaztearen onura da
jendeak pentsatuko duela gehienez
poema onak nireak direla
eta poema txarrak, berriz, direla nireak.

Zahartzaindia

Zu baino idazle gazteagoen lanik ez duzu
irakurtzen. Eskuaren keinu lauso batez
sailkatzen dituzu atzetik etorritako guztiak.
Imintzioetatik berbetara igarotzeko setatzen zaizkizunean
“oraingo neska hauek” eta interesik ez duzula diozu nahasiki.
Zaharra baino askoz matxistagoa ematen duzu
horrela, eta hori asko esatea da, euskaltzain jauna.

Ezezkoa

Kexatzen da Humberto (niri:
haren lagun hoberena naiz)
puteatu nahi dutela. Norbait,
eta berak izenik eman ez arren,
badaki nor, etsaiturik du.
Oinarritzen du bere arrazoia
poema libururik argitaratu
nahi ez diotelako ebidentzian.
Humberto, puteatu nahi bazintuzte,
ez al litzaieke errazagoa argitaratzea?

Spam poetika

Atzo ez nuen lerrorik idatzi;
gaur ez dut hainbeste egiterik lortu
literaturaren mesedetan.

Modernoak

Eskatu dizute zerbait
Egan aldizkarirako,
zaharberritze asmotan
dabiltzala azalduta,
eta zuk, Klasikontzi,
epigrama batzuk igorri.
Baina ziurtasun gutxiz,
ez baitizute argitu zer
ekarpen espero dizuten:
zahartzea ala berritzea.

Egoera piroteknikoak

Itxaro BORDA

I.

Sugea probatu nahi du
Zer gustu duen jakiteko.
Mundua
Jango luke
Ahamen bakarrean:
Bi kilo hartzen ditu mahaiez
Mahai dabilelako.
Egia da
Mundua jango luke
Eta falangatsua da.
Bere arbasoen mintzairako
Gosearen hiztegia
Ezabatuko du
Erabat,
Zer gerta ere.
Nitrato urez bete dituzte
Plastikozko basoak
Eta txin-txin:
Orain
Asea, mozkorra,
Gizakeria etengabea
Ordaintzen da.
Zortzi euro.
Mundua
Jango luke
Ahamen bakarrean,
Munduak bera
Sekulako
Irentsi aitzin.

II.

Apnean bizi gara eta izuak
Pentsamendu ukatuaren
Leize hondora
Bulkatzen gaitu:
 Hausnar sukartsuan
Eta monologo totalitarioan
Higatzen goaz.

Mintzoa aldatzen doa
Gure nahikundeetatik
Kanpo: ohiturak
 Sakratuak dira.
 Ezinbestekoak.
Glaziarren tenperaturari
Aplikaturiko
Uhin sismikoak neurtzeko
Sortuak gara.

Hormaren murmurioei
Entzungor gaude
Eta melatonina eskasez
Loa ere galdu dugu:
 Traumatismo
 Zerrenda
Ederra oparituko diegu
Ondorengoei.
Eskertuko gaituzte,
 Lokatzeako
 Ur jauziak dira
Icebergen begietako
Malkoak.

III.

Noizbait ikertu beharko dugu
 Zerk urrundu gintuen elkarrengandik.
 Bakea orain denen ahoetan dabil
 Betidanik hor egon
 Balitz bezala:
 Ez dakigu zergatik
 Joera batzuk hain sinets ezinak
 Eta alegiazkoak zaizkigun.
 Esplikaziorik ez omen dago.

Noizbait ikertu beharko dugu
 Zerk eraman gintuen herioa hautatzera.
 Hizkuntza kutsatu zigun gerraren
 Diskurtsoak eta jadanik neke
 Zaigu garbitzea:
 Aizkorak errotu dituzte
 Euri urez emokatu lurretan
 Eta zakila herdoilduak ez dira
 Erabat desarmatuak.
 Esplikaziorik ez omen dago.

Noizbait ikertu beharko dugu
 Zerk bereizi gintuen gure berdinetatik.
 Minez zurgatzen zihoazen
 Sendiak lerro hitsetan eta negarra
 Berun bihurtu zitzaigun:
 Begi zokoak
 Lehor ditugu egundainokoan
 Eta guztiok geure buruak
 Salbatu nahi ditugu. Besterik ez.
 Esplikaziorik ez omen dago.

IV.

Berekiko erran du: aski haurkeria
Eta etxean gelditu da eskema narratiboak
Marrazten saiatuz
Musika baltiko baten
Erritmoan.
Eurite haserretuak zeharkatu dituela
Gogoratu da eta eguzki amestuak
Ez duela sekula beretako
Distiratu:
Heroi mutuen mendeko
Bakartasun aintzira da.

Berekiko erran du: aski haurkeria
Eta entzun du haizea hegatsa astintzen
Aterpe gabea bihurtzeko
Beldurra bihotzean
Errotuz.
Galdera kaxa ireki du arratsean.
Huts egin aukerak oro idatzi ditu
Epigrafetan, misteriorik
Ez dela erantsiz:
Diskurtso agorren mendeko
Bakartasun aintzira da.

Berekiko erran du: aski haurkeria
Eta ahoa itxi du aditz zitalak irentsiz
Tribuaren bildutasunean
Isiltasunera kondentatua
Balitz bezala.
Miraila mirailari begira eman du
Eta irudiak dantzan hasi dira
Zorion galduen garaikide
Zorabiatu:
Sendia uherren mendeko
Bakartasun aintzira da.

V.

Aquarius ontziari portua ukatzen zaio.
 Herrialde okituek bata bestearen ondotik
 Ezezkoa ematen diete
 Deus ez duten
 Emigrante egarrituei:
 Europa ez da berak uste duen Eskuzabaltasunaren uhartea.

Aquarius ontzia itsas erdian geldo dago.
 Ehun eta berrogei emigrante daude
 Barnean lerroan jarriak:
 Larru beltzak
 Sarraskiz urratuak dira.
 Europa ez da berak uste duen
 Lezioak emateko uhartea.

Aquarius ontzia jende-salbatze ekintzak
 Uztera deitzen du armadoreak
 Berriz ere Mediterraneoan
 Survey vessel soila
 Bihurtzeko:
 Europa, antza, ez da gunerik egokiena
 Odisea pairatuen ondotik.

Penelope xifrituen oheak
 Maitasun auhenez
 Berotzeko, Ulises
 Dagoeneko
 Persona non grata
 Delako Europako
 Leihorretan.

8 poema

Jon GEREDIAGA

-1-

Belar latza,
arrunta, ospela,
ez duzu lorerik nahi,
ez duzu maite
begien edo erleen arreta;
zeru handia duzu begira
eta zuk, harrotasunik gabe,
isilean gordetzen duzu
biziaren ametsa.

-2-

Neguko izar,
amesten zaitudan bitartean
giza bihotz baten dardara
gordetzen duzu barruan,
grina guztien higadurari
astiro eutsiz hor goian.
Emekiro isilik iraungo duzu
aro guztiek dirauten lekuan.

-3-

Gauza guztien gainetik euria
astiro bigunduz lurrazaleko
oskola eta belar umila,
arrakalak emeki berdinduz,
beldurraren geruza zurruna
zeharkatuz. Euri geldiezina,
ni ere osorik onartzen zaituen
hautsa banintz, buztina, bizia.

-4-

Batzuetan dei bat heltzen da
hiria inguratzen duten basoetatik,
edo erreka-ertzeko hostotza nagiak
seinale samur bat egiten du,
edo mendialdetik edo goragotik
jaisten den haize leun batek dio:
hemen har dezake une batez atsedeen
giza bihotz baten nekeak edo irrikak.

-5-

Joango dira jendetzak,
beteko dituzte bideak,
biziko dira izarretan,
asunek hartuko dituzte
etxalde eta kaleak,
eta gu hemen geratuko gara,
lokatzetan ametsetan,
zeru eta lur hauexetan.

-6-

Asko hazi dira
bide ertzetako belarrak,
burua makurtu eta
ateratzen dute bide erdira,
sutsuki ospatzen dute
ibiltariaren etorrera,
aho urdin eta zorrotzez
musukatzen diote eskua,
hozka egiten diote,
txaloka, arrenka.

-7-

Nire inguruan biraka dabilta
aroak eta zeinuak,
ez du etenik gauaren joan-etorriak.

Pausatu, pixa egin aranondo zaharrear
zeruari begira, izar berbera ikara dabil
gauero gailur berberari atxikia.

Sugar urdin ezta, zein da
zure nahia edo apeta txikia,
iraun, iraunarazi, manamendu isila.

-8-

Eta begiratzen dizut berriz,
iparraldeko izar,
ni zure ondo-ondoan nabil ikara,
zu ere nire aldamenera zatoz
ikarati zeharkatuz gaua.
Une batez bizi nahi duzu
nire desira nekatuetan,
nik zure iraute geldoan
hartzen dut arnasa.

Santuen ugazaba

Miren Agur MEABE

Aititak atzamar-puntarekin ukiazten zizkidan, banan-banan zenbatzeko, jentilen geziek San Sebastiani egindako zuloak. Santa Agedaren bularrak seinalatzen zizkidan erretilu batean. Eta San Rokeren txakurtxoa, hanketako zauriak erreparorik gabe miazkatzen. Santa Katalina Alexandriakoak tertziopelo anilezko tunika zeukan. Santa Klarak, mari-nelen azal zimurra. San Antolinek zerura zuzentzen zuzen begirada, lepoan aiztoa sarturik zeukala. San Migelek, ezpata jasota, sandaliapean zanpatzen zuen izaki ilun bihurdikatu bat, Gabonetan afaltzen genituen karakolen antza zeukana.

Zurezko irudion kizkurrek, oin zurratuek, mantuetako izurrek, baina batez ere haien aurpegierek igortzen zuten duintasun zehaztugabeak halako mirespen sentimendua isurtzen zidaten, non haien egitandi miraritsuak barneratu baintituen portualdeko umeek arrantza-ontzien atalak izendatzen ikasten zuten naturaltasun berarekin.

Elizara ostera bat egiten nionean, absideko klabizenbaloan nota batzuk jotzen eta kandela bedeinkatuak atabakan txanponik sartu gabe pitzen uzten zidan aititak. Sakristiako tiradera batean edukitzen zuen gordeta zapata-kaxa bat santu-santen sudur, hatz eta belarriz, soineko-txatalez eta bestelako pusketaz beterik. Altxor moduko haiek, denboraren joanean erretaula nagusitik askatuak, berrogeitaka urtetan aldarean erratza pasatu zuenero erreskatatu zituen, hautsak batzeko paleta urrebilatzaileak baheko legarra aztertuko lukeen setarekin arakatuta. Txeraz zaintzen zituen aletxo polikromatuak, egunen batean artelan bikain hura

berriztatzeko unea iritsitakoan pieza bakoitza berriz osaturik geratzeko itxaropenez, piztuera xume batean bezala.

Eliza, bere luxuzko atrezzoarekin, antzeztoki bat iruditzen zitzaidan, eta aitita, eszena-zuzendaria. Sakristaua baino ez zen, baina berari esker –hala uste nuen nik–, gure familiak sarbide zuzena izango zuen zeru barrenera heriotzako orduan. Nik, aititaren keinuak neure erara antzeratu nahian, belaunikaldia egiten nuen gure kaleko denden paretik pasatzen nintzen bakoitzean, aldareak balira legez, batez ere estankoaren aurrean.

Aititak sakristian ematen zuen eguna, liturgiaren prestakizunetan, edota konponketak egiten elizako tailer txikian. Etxera etortzen zen bazkaltzera, ondoren elizara bueltatzeko pasieran ibilitakoan, geroago guk Fort Three Pine Tree eraikiko genuen parajea. Denbora-pasatzat zeukan ortuei errepidetik begiratzea rössli bat erre bitartean. Behinolako arratsalde batean, motorista batek bihurgune batean jo, lurrera bota eta hantxe utzita egin zuen ospa. Aititak ez zuen jazotakoaz tutik esan harik eta astebetara gure amak herrenka zebilela igarri zion arte. Besterik gabe, tergalazko fraka grisaren zango-zuloa altxatuta, zauria erakutsi zion, ordurako ultzeraturik, sukarra eragiteraino. Saiatu arren, zauri hura sekula ezin izan zitzaion ganoraz sendatu, eta urte batzuk geroago, diabetesak gaiztotuta, hanka moztu beharra ekarri zion.

Ni kanpoan ikasten nenbilen orduan. Amak deitu zidan lehenbailehen joan nendin Galdakaoko ospitalera. Urduri zegoen: artegatu egiten gara senideen gaixotasunekin badakigulako geuk ere haiekin batera egin beharko diegula aurre.

—Aititak burua galdu du.

Burua galtze hura, izatez, odoleko azukre mailak eragindako dementzia behin-behinekoa zen. Larrialdietara heldu nintzelarik, zirrara eragin zidan aitita joan-etorri handiko korridore batean ikusteak, hormaren kontra jarritako ohe batean presaka aparkaturiko auto baten moduan. Ohean agontzeko ahaleginetan zebilen, negar-zotinka, bere izena poliki-poliki esan eta sosegatzen lagunduko zion baten baten sostengua- ren bila.

Medikuek azaldu ziguten diabetesaren efektuz zainak ihartu egiten direla zapa lehortzen zaien landareei gertatzen zaien bezala eta, odolaren zirkulazio eskasa konpongaitza denez gero, gertatu ohi zela, noiz edo noiz, giza gorputza trenkatuta geratzea –besoak nahiz hankak moztuta–,

fundamentu barik inausitako zuhaitz baten pareko. Halaxe, abagune hartan hanka zauritua moztu zioten, eta aurrerago bestea, biak ala biak belauetik gora.

Bere bizialdiko azken urteetan, aititak sarritan haztakatzen zituen izterrak manta eskoziarraren azpitik, eta esaten zuen inkesaka:

—Hau da hanketako mina! Hauxe da mina hanketako!

Amak txistua irentsi eta lasaitzeko eskatzen zion, hura ez zela-eta benetako mina, falta zitzaion atalaren faltak eragindako iruzurra baizik, eta segituan arinduko zitzaiola. Aitita isildu egiten zen neuri begira, eta nik baiezkoa egiten nion buruarekin, arrazoia emanez, neuk ere ondotox nekielako zer min klase zen hura ezker begia erauzi zidatenetik.

Istripua baino lehen, aititak zorro beltz handi bat ekartzen zuen etxera elizatik. Gela ilunean uzten zuen beti. Etxeko trastelekuari esaten genion “gela iluna”, ez argirik ez zeukalako –bazen leihotxo bat eskailera-burura jotzen zuena–, ezpada ze txoko luzanga hartan denetarik edu-kitzen genuelako. Sartu eta batera, hiru armairuak ziren nabarmenak: arasa bat, bertan kontserbak, marmelada-poteak, fruitu lehorrak eta lekari-zorrotxoak errenkadaka antolatuta; jarraian hiru gorputzeko armairua, baztertutako arropa nahiz oinetakoak pilatu ohi genituena, tartean aititaren ordezkotana eta kasulla higatuak ere; eta gelaren sakoan, mihiseria kokatzeko apalategia, izaraz, xukaderaz, mahai-zapiz eta eskutrapuz mukurua.

Lurrean sakabanatuta, ardo-bonbilla, antzinako txingar-ontzi bat, erreminten kaxa, gure jostailu zaharrez beteriko zakua, gomazko azpantarrak eta gogoan ez dudan beste hainbat gauza egoten ziren. Baziren, gainera, iltzeetatik zintzilik, berakatz-kordak eta piper gorri zimelak, aitaren itsasorako zira berdea, alfonbra-astingailua, salabardoak, eulihiltzekoak eta erratzak. Eta zutikako pertxero batetik txintzilizka, aititak ez beste inork uki zezakeen zorro beltz misterioitsu hura.

Gela iluna sentimenak kinatzeko jauregi baten modukoa zen niretzat. Behin baino gehiagotan lortu nuen zurrut egitea betunen kaxaren atzean ezkutatuta egoten zen mistela-botilari. Hala ere, zorro beltzaren sekretua artean argitzerik izan ez, eta hartaz nekien bakarra zera zen, noizean behin nork edo nork gure atean dei egin eta aitita zorroa besapean hartuta ateratzen zela kalera.

Behin batean amumari galdetu niolarik ea barruan zer zegoen, erantzun zidan elizako gauza bat zela.

—Elizako gauza bat? Orduan, zergatik daukagu etxean?

Zorrotzarrak ez zeukan, ezta hurrik ere, aititak sakristian txukun-txukun jagoten zituen zamau bordatuen, kaliza urrekaren edota eguzkiaren izpien itxuran mailu finez landutako kustodien antzik.

—Etxean edukita aititak ez duelako bila joan behar elizara gauean behar izanez gero.

—Baina zer dago barruan?

—Krisma santua.

Azalpen hori eta hutsa, gauza bera. Aitzitik, denboragarrenera posible izan nuen zorroaren edukia nahiz zertarakoa jakitea.

Bakarrik geunden etxean aitita eta biok. Nire neba fraideen barnetegian zebilen ikasten, eta ama Bilboko klinika batera joana zen amuma artatzera, ebakuntza bat zela eta. Fideo-zopa afalduta, aititak harrikoa egin zuen, eta nik kardantxiloaren kaiola estali nuen zapi batez, aulki baten gainera igota, ez nintzen-eta bestela iristen. Telebista apur batean ikusi eta ohera joan ginen.

Lokartu barik nengoen tinbrea aditu nuenean, pare bat aldiz. Jaiki egin nintzen. Gure atea behatxulo galanta zeukan, brontzekoa, hegal birakari eta guztikoa beste aldekoa eroso ikusteko. Emakume bat ageri zen, sakristauaz galdezka. Aitita bazetorren ordurako atea irekitzera. Pixka batean berba egin eta emakumeak helbide bat esan zion alde egin baino lehen:

—Txitxarro kalean, azkenengo atetan.

Aitita bizkor jantzi zen. Gero, gela ilunean sartu, ordeko sotana ipini, zorro beltza hartu eta etxetik atera zen, ni lotara bialduta.

—Egizu lo. Laster naiz bueltan.

Atea itxi zuenerako, parpailazko kasullari heldu nion nik arropa erabiliaren armairutzarretik, eta pijamaren gainetik jantzi nuen. Orkatiletaraino neukan. Akolito faltsu bihurtuta, ziztuan egin nuen eskaileretan behera.

Guretik arrantzaleen auzotegira bazen tarte bat, baina banekien joaten, kolegiara joateko bide bera zelako. Haizeak hara eta hona zerabiltzan hodeiak, txipiroi-tintaz bustitako ogi-mamien antza zeukaten laino mar-doak. Urrunetik jarraitu nion aititaren eite konkorrari kale lauzatueta zehar, eta halako batean, mozkorti batekin topo egin zuen eta diosal egin zioten elkarri. Gizonari errietaka sumatu nuen aititaren ahots mehea.

Parera heldu nintzaionean, aititak besoak jaso zituen, harriduraz, eta pausoa zalutu zuen.

—Ez al zara etortzeaz damutuko... —esan zidan—. Eutsi, eroan zeuk.

Eta eskuan ipini zidan poltsa beltza neuk garraia nezan. Une hartan egundoko beldurra sentitu nuen. Leihoetan lehortzen ipinitako kolaioak saguzarrak begitandu zitzaizkidan.

Esandako tokian zegoen emakumea zain. Hirugarren solairuraino gidatu gintuen tarteune bakarreko eskaileratik. Etxe barruan, errezel lore-dun batek egiten zuen atearena logela txatxar bat pasillotik bereizteko. Ohe bat zegoen, tornuan egindako barroteak zituena, eta hantxe luze, andre zahar bat, begiak itxita. Atsoaren oinak zakar mugitzen ari ziren ohazalaren azpian, eta burua alderdi batera jausita zeukan arren, haren alaba edo erraina-edo zen emakume heldu bat tematuta zegoen ile-tximak txirikorda batean batu eta mototsa egiteko. Ohearen beste hegalean gizonezko bat zegoen zutunik, hiltzorikoari eskutik oratzen. Gelan ez zegoen inolako apainketarik arrosario itzel bat izan ezik, garau potoloak albertxikoen tamainakoak, sabaitik dilindan. Aititak zokondo batean be-launikatzeko agindu zidan.

Geroxeago, abadea etorri zenean, orduantxe ikusi ahal izan nuen, azkenean, zer zegoen zorro beltzaren barruan. Bi tresna atera zituzten: bata zen metal zilarkarazko zilindro bat; bestea, harekin jokoia egiten zuen kutxatila bat, erliebean egindako marrazkiak zituena, kristau-ikurrak. Aititak kutxatilatik gaza bat atera —edo kotoia, ez nago ziur—, eta zilindroari tapoia kenduta, olio argi-argi batez busti zuen. Ondoren abadeari eman zion, eta abadeak harekin gurutzearen seinalea egin zuen gaixoaren bekokian lehenik, eta beste gurutze bana esku bakoitzean, hitz batzuk esan ahala. Atsoaren eztarriak zabu herdoilduen karranka egiten zuen. Bet-betan, aititak gelatik irteteko eskatu zidan.

Pasilloaren muturrean, beiradun ate baten bestaldeko argitasun urdinxkari antzeman nionez, hara zuzendu nintzen sukaldea zelakoan, bero apur baten premiaz, dardarka nengoen eta. Poltsiko batean karamelu ia desegindako bat topatu eta ahora sartu nuen. Haztamuka, etengailuari sakatu eta bat, labezomorro tropel bat hasi zen arineketa egurto-kiazen azpirantz, eta sehaska handi batean eserita zegoen irudi batek so egin zidan.

Neure adineko mutiko bat zen, aurpegia zarakarrez betea. Tripek txilinbuelta egin zidaten bere burua kulunkatzen ari eta irrintzi ahul batekin “amuma, amuma...” deika ari zen izaki haren aurrean. Adurra zeriola, besoak luzatu zituen nigana.

Ez nuen jakin zer egin. Eskuak erakutsi nizkion, hutsik. Negarra zartu egin zitzaion. Malkoek dizdizka jarri zizkieten pusla gogortuak, lapen antzekoak, bai kolorean, bai forman. Orduan txaparen ondoko pitxertxo bati erreparatu nion, eta nire musuzapiaren punta bat busti nuen bertan. Abadeari ikusitako erritu bera egin nion mutilari bekokian eta eskuetan, musuzapiarekin. Mutikoa jabaldu egin zen. Gero karamelua atera nuen ahotik eta ahoan sartu nion. Onartu egin zuen eta, isil-isilik, etzan egin zen sehaska itzel hartan. Ni neu atarira jaitsi eta hantxe geratu nintzen aititari itxaroten.

Egun argia zen aititak iratzarri ninduenerako. Eskutik heldu zidan behegainetik altxatzeko. Amutik beranduegi askatutako lazuna sentitu nintzen, hala ere.

Sarritan gogoratzen nintzen desitxuratutako umeaz. Negargura etortzen zitzaidan haren baztertzearen lorra irudikatze hutsarekin. Neure buruarekin haserretu nintzen izena galdetu ez niolako, koldarra izan nintzelako, gau luze hartako doluaren hondamendian alboan geratu eta lagun egiteko kapaz izan ez nintzelako.

Heriotzarekin zerikusia duen nire hurrengo oroitzapena hilerrian kokatzen dut, eskolakide baten hobiratzean.

Euria ari du, barra-barra. Tente gaude zuloaren aldamenean, dilistapurea dirudien lurtzaren ondoan. Hileta-meza espektakulua izan da, halako jendetza familiaren inguru-minguru, eta familia oraindino ere txundituta abisurik gabe etorri eta semea eta bizikleta kamioi baten gurgipen artean eraman dituen heriotza horrekin. Isilik egon behar genukeen arren, zurrumurrua aditzen da: erlebatza gosetia gara.

Aititak intsentsu-ontzia ekarri du kanposantura eta abadeak hiru bider ziprztindu du katabuta. Zaparradaren ondorioz, potxingoa eratu da zulo barruan. Apo bat dabil txapla-txapla. Lur palakada bat bota diote gainera eta apoa, zuloan gora egiteko eginahalean badabil ere, irristaka doa sakonera ezinbestean. Orduan, hildako atsoaren etxean ezagututako mutikoa etorri zait gogora, eta martiriak etorri zaizkit gogora, beti hain bakarrik eta hain bakarturik, eta otu zait baten batek lagundu beharko liokeela apoari zulotik irteten, baina inork ez du zirkinik egiten, ezta neuk ere. Isiltasun betean ikusi dugu zerraldoa piztiaren gainean pausatzen, eta lore zuriak jausten, eta neure kolkorako pentsatu dut eskerrak aitita santu-santen ugazaba den, ezen horri esker, ni, behintzat, salbatuko bainaiz.

Teselak

*Eta memoriaren tokiek diz-diz egiten zuten
mosaiko urrekara batetik erauzitako teselen antzera.*
Martín López Vega

Miren Agur MEABE

Amak gutunak idazten ditu dendan. Beti egiten du gurutze txiki bat goiburuan, hasi orduko. Nik etxeko lanak egiten ditut. Idazlana baldin bada, gurutze bat marratzen dut izenburuaren gainean, amaren ohitura antzeratuz. Berrogeita bost urte geroago, oraindik ere, batzuetan sentituko dut paper zuria ikur horrekin estreinatzeko tentazioa.

Kalean izaten dira gure olgetak, denda aurreko iturri ondoan eta inguruko kantoietan. Neguan antzerkia egiten dugu atarietan, berokia aurpegi bueltan lotuta, mantuz jantzita gaudela irudikatzen: *Zu artzaina, hori aingerua, zuok astoa eta idia*. Portalea portaletan. Nik Maria izan nahi dut, baina pertsonaia hori antzetzeko pezeta bat ordaindu behar zaie derrigor neska nagusiei. Haiek, ordea, musu-truk hartzen didate panpina, Jesus umearna egiteko.

Amak azaldu dit gizabidezkoa dela oihala erosten duenari zentimetro batzuk debalde ematea, baita musuzapia edo galtzerdiak oparitzea gastu handia egiten duenari. Dendako gauzetatik gehien gustatzen zaidana mantelinak dira. Emakumeek mantelina beltzak jantzen dituzte domeketan, mezarako. *Behin batean abadeak ez zion Gure Jauna eman fulanitari ezpainak pintatuta zituelako*. Gurean trapu zuriak ere saltzen dira, kotoizkoak. Halako trapuak etxean ere ikusten ditut noizbehinka, lixiba-uretan beratzen. Oraindik ez dakit zertarako diren. Hilekoa estreinakoz etorri zait. Amak halako trapu pare bat eta konpresa pakete bat eman dizkit. *Hobe hauek erabili, erabili eta bota*.

Mutilek hankak kentzen dizkiete karramarroei. Mutilek arratoiak ehizatzen dituzte txinberek. Mutilek sutara jaurtitzen dituzte barraskiloak bizirik. Mutilek petardoak sartzen dizkiete ipurtzuloan katakumeei. Mutilek koko-harrak zanpatzen dituzte harriekin. Mutilek labanaz mozten diete buztana sugandilei. Mutilek tiragomarekin akabatzen dituzte plazako usoak.

Udaberriko arratsaldea. Ama galtzeta-orratzekin eta amabitxi liburu bati orri-pasaka. Etxe dotore baten kontra dagoen petrilean jesarri gara, hondartza gainean. Etxearen izena eta urtea irakurri ditut, astiro. Landare gorrixka bati hostoak kendu eta zabal-zabal paratu ditut, oihalkiak mostradorean bezala. Gero zuloak egiten hasi natzaie galtzorrazt batekin. *Kontuz, umea. Aitabitxik umetan halako batekin olgetan begitik sartu eta...* Hos-toan bordatu nahi dut, grabatu, idatzi. Eguzkiaren islak platanotan.

Aitaren lagun batek loroa ekarri digu Venezuelatik. Atzeko balkoian egoten da. Kantatzen diodanean, ekilibrioak egiten ditu kaiolan. Hasieran patata-azalak jaten zituen; geroago, pipak eta barkilloak. Aitabitxik garbitzen du kaiola goizero. Aske uzten duenean txoria ezkaratzean, pauso baldarrak egiten ditu ez duelako indarrik hanketan preso egoteagatik. Loroaren egunak errepika antzua izango dira beti. Ni zenbat eta gehiago hazi, gero eta kasu gutxiago egiten diot. Oraindik ez dakit hogeitaka urte geroago, gurasoen etxera bisitan joango naizela eta loroa falta izango dela. Aitak esango duela baserria daukan albaitari bati oparitu diola. *Ez da animaliarik komeni jaioberriak dauden tokietan.* Oraindik ez dakit umeak sabelean zirkin egingo zidala. Ez nuen bertsio hura irentsi: sarritan irudikatu dut loroa kokota bihurtuta aitaren eskutzarren artean.

Eskolatik heltzen naizenean, amabitxiren ondoan etzaten naiz. Arnasaren zaratotsak artega jartzen nau. Merienda jaten dudan artean santuen bizitzak irakurtzen dizkit liburu batetik. Hormako papereko lore zuriak elurretan flotean dabilzala begitandu zait. Amabitxiren berbak ere malutak dira. Tenderia 23, geure etxea. *Ekarri bitxiontzia.* Urrezko belarritakoak, kristalezko arrosarioa, domina bat idazkun batekin: *octubre, fidelidad.* Amabitxiren urte-eguna urriaren 4an da. *Frantzisko Asiskoaren eguna. Haren aitak oihalak saltzen zituen, geuk legez.* Erastun bat atera du kutxatila batetik, ametista landu bat. Atzamarrean sartu dit. *Zeuk gordeko duzu hau ni zerura joan nadinean.* Morea nire umezaroaren kolorea bihurtu da.

Zinera joan naiz lagunekin. *Bizitzaren zuhaitza.* Elizabeth Taylorrek, burutik eginda, su eman dio familiaren etxeari. Pelikularen laburpena

kontatzen ari natzaie etxekoei afalorduan, zelan andrakileta bat agertzen zen, aurpegia erreta. Amumari zirrara eragin dio horrek. Eskua ezpaine-tan ipinita mintzatu da, ohi duen legez, akaso berben etorria eragozteko. *Gure ahizpa ere erre egin zen. Besteok amarekin geunden soloan, eta txikia utzi zuen laratzaren kargu. Gonak su hartu zion. Baten batek ikusi ei zuen baserritik sutan irteten koittadua, eta putzu batera sakatu zuen, amatatzeko. Lehenengo erre egin zen, eta gero egosi.* Benetako istorioak ere zinea direla ohartu naiz. Segituan, tiak gogora ekarri du gaztetako pasadizo bat. *Harako soloan andrako bat agertu zen arto artean, bertako alaba umedun geratu zelako solteratan. Lotsatuta, Bilbora alde egin zuen, lauletrako.* Nire buruak lau letra horien arteko konbinazioak egin arren, ez du asmatu *puta* sinominoa.

Kontuz bizikletan garbosoegi ibili eta emamintza apurto barik. Kontuz koadernoak galdu eta baten batek barruan pentsamenduren bat aurkitu barik. Kontuz lehenbiziko musua eman barik bere baitan eternitatearen ADN*a* ez badauka. Kontuz non egiten duzun igeri, olagarroak eta marmokak eta aingirak ez dira ikusten eta. Kontuz otsoarekin eta haren forma ugariekin: marihuanarekin, mutil askojakinekin, txanpon makinekin. Kontuz hegan goregi egin eta hegalak urtu barik. Kontuz legenarra atrapatu barik, Ben Hurren arrebak bezala. Kontuz txoriek ogi-papurrak jan eta itzulerako bidea topatu ezinik geratu barik.

Aste Santuan pasoak ateratzen dituzte biltegitik. Handienetako bat Azken Afaria da. Etxean ere badugu alpazko kopia bat sofa gainean. Aititak apostoluak seinalatu dizkit, Pedro, Santiago, Bartolome, nor zein den aliritzira esanda, seguruenik. Busto polikromatu horiek bereizteko, bataren kaskarreko ile-xerlo xebleari, bestearen begi txilotuei eta halako zertzeladei erreparatzen diet. Hamahiru irudien artean, ez dago bi nahasterik: bata, mahaiburukoa, eta bestea, itsusiena. *Hori Judas da, katanarrua eskuan daukana.* Arraroa gertatu zait hitz hori, plastikoa indarra harturik dagoen 60ko hamarkadan. Askoz geroago hiztegi batean irakurriko dut norbait aberasten zenean “katanarrua egin duela” esaten zela; edo dirudunari “katanarru onekoa” deitzen zitzaiola. Katanarru ona, poltsa betetzeko modua ondradua izan den ala ez alde batera utzita.

Amuma berba gutxikoa da. Ipuin bi bakarrik dakizki: Peru eta Mariarena, tartean lapurrak eta gatza; eta azeriak otsoari tranpa egiten dienekoa, putzuko ura edanaraziz bertan islaturiko iletargia talo zuria dela eta. Amumak ahotsa hanpatzen du kontakizunaren amaieran, azeriak otsoari popatik kortxoak kentzen dion unean. *Handik atera zen uraren urak gari guztiak hondatu zituen.* Ez dakit zer den garia. Alabaina, amumaren

ahotik uholdea ikusten dut Lumentza mendi-maldan behera, aiteitaren ortu gainetik pasatu eta hango piku-ARBOLA eta porru eta tipulak jo eta lokatz artean alferrik galtzen.

Uren deposituaren gainaldea laua eta belartsua da. Behealdean, herriak teilazko buruak erakusten dizkio mendiari. Depositutik ondo ikusten da gure balkoia: loroaren kaiola, amuma arropak zabaltzen eta tia zapatei lustrea ematen. Leiho-tapen bestaldean ez dago amabitxi engoitik. Amak eta lagunak sutzarra piztu dute. Andreak eta umeak biribilketan gabiltza, musika barik, San Joan suaren inguruan. Ez dago gizonik. Suaren gainetik salto egin nahia izateak ikaratu egiten nau.

Aitabitxi paperak pilatzen ari da salako mahaian. Ama erregistroan dabil bere gelako tiraderetan. Ondoren, paper guztiak hartu eta ezkaratzeko txapan erre dituzte. *Badaezpada, euskarazko gauzak dira eta*. Salako gortinen artean disimulaturik, ikurrina bat eta ezpata-dantzariak pintaturik dauzkan frontoiko pala bat daukagu. Hori ere ezkutatu dute. Bart aldaba jo dute. Aitabitxik zabaldu dio atea Guardia Zibilari. Mutil baten bila etorri dira, okerreko etxera. Aitabitxik egunak eman ditu burumakur. Lagunekin txangoan joango da eta zilarrezko eskumuturrekoa ekarriko dit Miarrizetik, katebegi bakoitza armarri bat. *Zazpiak bat*.

Logela kaskar batean lo egiten dut tiarekin, ohe bakarrean biok, amumaren ahizparekin. Ohazalak lore gorriak ditu. Oso antzeko oihalez jantziko ditut handitan neure etxeko armairu kristaldunak. Gure gelako leihoak patio mehar batera jotzen du. Tiak argia itzaltzen duenean, haren gorputzaren kontra estutzen naiz. Tunel baten barruan kanela arnastea. Goizetan sagarra ekartzen dit ohera. *Ez jagi oraindik, lupua baino hotzago dago*. Ezkaratzean zaratak. *Sekretu bat esan behar dizut, tia. Ez dut nahi zapatua heltzerik*. Zapatuetan nire neba etortzen da eta ozpina edanarazten dit gela ilunean. Tiak barre-algara egin du. Ez du nire metafora ulertu.

San Antolin eguna, domeka goiza. Amuma eta tia elizarako atera dira baina meza entzun barik datoz, dardara batean. Guarda Zibilek kalea hartu dute osorik, baita atzeko zerkak ere. Aitak, estu, kontraleiho guztiak itxi ditu agudo. Amak partxisa atera eta gela batean ipini gaitu neba eta biok, argia itzalita. *Egon hementxe eta ez egin zaratarik*. Dunbotsa. Ti-roak. Setioak luze iraun du. Arratsaldean odola ikusi dut pertsianaren zirrikituetatik, atari baten aurrean, eta zuloak horman. Tenderia 36. Mutil bi hil dituzte. Xenki eta Murgiren argazkiak urtero ikusiko ditut herriko jaietan.

Arin-aringa goaz hondartzara. Ume mordoia dago Isuntzan bulto baten inguruan, mutiko bat haren gainera igota. Izurde batek hondarra jo du. Euliak dabilzkio mutur bueltan eta begietan. Azal berdexka dauka, orban grisak tarteka. Nekez hartzen du arnasa. *Ezetz ukitu*. Eskua pasatu diot bizkar partetik. Kiratsa geratu zait inkatuta. Eta izurdearen begi-ninia neurean, gero eta gero bizitzan zehar hiltzen ikusiko ditudan etxe-koen agonian iltzatuko zaidan nini berbera.

**Idea Vilariño eta
Juana Fernandez Morales de Ibarbourou:
Uruguako bi poeta**

*Idea Vilariño and
Juana Fernandez Morales de Ibarbourou:
Two woman poets of Uruguay*

Ainara MAIA URROZ

(Uruguain maitasunez bete zen euskal olerkaria eta
olerki hautatu hauen itzulpen posible baten itzultzailea)

Liburua eskainiz

2014ko Montevideoko udaberrian horren maitakor eta abegikor hartu ninduen Leonat Egiazabali ene eskerrik amultsuena, bihotza zabaldu nion, eta Montevideoko karrketan eta liburu-dendetan beste mundu poetiko bat topatu nuen: Idea Vilariño. Leonatek Delmira Agostini poeta uruguaitarraren Cálices vacíos liburuxka oparitu zidan, eta nik 2015ean euskaratu nuen, eta Kaliza hutsak argitaratu zen 2016ko EGAN aldizkarian. Aurten Internet bidez Juana Fernandez poeta-ren poesia ezagutu dut, eta liluratu nau, baita bere bizitza tragikoak hunkitu ere.

LABURPENA

Maitasunari eta feminitateari buruzko poesia ezin ahaztuzkoak dira poetak maitaleari idatzitako gutunak edo otoitzak; maitasunezko ekintzaren durundahotsa eta horren ondoren samintasuna, egunerokotasuna eta emakumearen ahultzea eta aldi berean gizonaren gainetik dagoela adierazten dute euren hitzek. Hemen dago maitasun garbia, oinarrizkoa eta iraganera kondenatua baina hiri amerikarraren orain latza, tristurak eta arropa zikinak inguratzen duela. Maitasun-protestaren ondoren makurtua diskurtso umilean eguneroko hitzak erabiliz.

ABSTRACT

Poetry about love and feminity can not be forgotten, letters or prays written to the lover; The drowsiness of the action of love, and afterwards, their words express their perseverance, daily routine and weakness of women and at the same time of men. Here is pure love that is basic and it is condemned to the past, that the urban city now surrounds harshness, sadness and dirty clothes. Bending after love protest with everyday words in the humble discourse.

*Solo una cosa convierte en imposible un sueño:
el miedo a fracasar (P. Coelho)*

Idea Vilariño (Montevideo 1920-2009)

Uruguaiako poeta, saiakeragilea eta literatur kritikaria izan zen, eta 45eko Belaunaldia izeneko idazleen taldeko kidea zen. Itzultzailea, konposatzailea eta irakaslea ere bazen.

Idea Vilariñoaren bizitza eta poesia uztarri berean joan ziren, eta, Idearen poemak intimoak dira, intentsitate handikoak, oso koherenteak bere bizitzarekin; irakurterrazak, laburrak... grinaz beteak: heriotza, suizidioa, gaixotasuna, amodioa eta desamodioa. Rosario Peyroumek dioenez, azpimarratzekoa da Idearen poesiak transmititzen duen indar iluna; pasio handiko poemak dira Idearenak, azkar idatziak edozein paper txataletan, idazteko beharrari erantzunez une latz eta tragikoenetan sortuak. Idea Vilariñoaren poemak kontudenteak dira, trinkoak, ilunak, Idea bera bezalakoak, esperantzarik gabekoak, baina, era berean, bere poemen bidez esperantza ekarri zion Uruguaiako jende askori, batez ere gizarte aldaketa amets zuen jendeari.¹

Josu Jimenez Maia olerkariak 65. *Maiatz* aldizkarian (2018an) argitaratu ditu Idea Vilariñoaren bizitza eta obra, eta www.armiarma.eus webgunean irakur daiteke poeta uruguaitarraren poesia euskaraz: <http://ekarriak.armiarma.eus/zizkak/?idea026>. Honako olerki hauek nik euskaratu ditut, Uruguain 2014an maitemindu nintzelarik:

[1] <http://ekarriak.armiarma.eus/zizkak/?idea026>

ZERGATIK

Oraindik
 berriz ere
 itzuli den min zahar hori
 bihotza zartatzen didana
 bitan erdibitzen nauena
 saminez betetzen nauena
 zergatik
 gaur oraino.

1939-1944

BAKARRIK

Bakarrik erori eta erori ari den uraren azpian
 hotsak grisatzen dira, arratsa bukatzen,
 eta zerbaiten faltan edo zerbait nahiz nagoela
 sentitzen dut,
 beharbada irristan doan malko bat bat-batean
 eta erori egiten da.

Bakarrik erori eta erori ari den uraren azpian,
 bakarrik arratsaldeko gris ororen aitzinean,
 zerbaiten faltan edo zerbait nahiz nagoela
 pentsatzen,

beharbada arratsaren koloreko malko bat.

Bakarrik uraren azpian

bakarrik arratsaldeko argirik gabeko dolua

bakarrik munduaren gainean

bakarrik airean azpian.

Bakarrik,

bakarrik eta triste, arima guztietatik urrun samar den orotik,
 leun den orotik.

Isiltasuna, tristura, heriotza hurbilago
 arratsaldeko argirik gabeko malko tristean.

La broisha que homeja

**Juana Fernandez Morales de Ibarbourou
(Montevideo 1892-1979)**

*Hamaika emakume dituzu musukatuko, baina inork ez dizu emango nik ematen
dizudan ibaiaren eta oihanaren sentimena/ Besarás mil mujeres, mas ninguna /
te dará esta impresión de arroyo y selva / que yo te doy.*

XX. mende hasierako Hego Amerikako lirikaren ahotsik pertsonale-
netako baten gisa hartzen da poeta uruguaitar hau. Hogei urtekin Lucas
Ibarbourou kapitainarekin ezkondu zen, eta haren abizena hartu zuen
bere obra sinatzeko. Literaturaren sari nazionala jaso zuen 1959an. *Ameri-
kako Juana* ezizena bere lanagatik jaso zuen. Uruguaiako Akademiako par-
taide hautatu zuten 1947an.

Ez dago ezer osasuntsuagorik
ezer bizigarriagorik
egitasmoak sortzea baino.

Bestela, geldotasunaren herdoilak
eta etsipenaren garraztasunak
barrenak jaten eta usteltzen dizkizu.

Itxuraz, ez bururik ez hankarik
ez duen edozein egitasmo
hobea da
besoak antxumaturik
egotearen zorigaitza baino.

MIRARI GOXOA

Zer da hau? Harrigarria! Ene eskuak dira loratzen.
Arrosak, arrosak, arrosak ene hatzetan dira hazten.
Ene maitaleak eskuak musukatu zizkidan eta bertan
O dohaina! Arrosak izarrak bailiran sortu ziren.

Eta bidean xarma dut aldarrikatzen
Eta zorionez irribarrea eta negarra ditut txandakatzen,
Eta ene xarmatzearen mirariaren pean
Arrosez haizearen hegala dira lurrintzen.

Eta pasatzen naizelarik jendeak du xuxurlatzen:
“Ez al duzue emakume zoro hori ikusten?”
“Eraman ezazue bere etxera.”
“Eskuetan arrosak hazi zaizkiola du esaten
eta pinpilinpauxen gisa ditu astintzen”.

Horrelako mirari bat inoiz ez duten jendeaz naiz gupida egiten,
arrosak arrosadian soilik sortzen direla uste baitute
eta galsoroko garia bakarrik existitzen dela uste baitute!

Lerroak, koloreak eta formak behar dituzte,
eta errealitatea soilik arautzat onartzen dute.
Norberak esaten duelarik:
“Goxotasunez noa”, berehala nork esan duen begiratzen dute.

Dei diezadatela “Ero”
kartzelan sar nazatela bero
eta zazpi giltzez itxi atea gero
atean erbi-txakur bat jar dezatela
kartzelari gordin, kartzelari leial.

Gauza bera kantatuko dut:
“Ene eskuak dira loratzen.
Arrosak, arrosak, arrosak ene hatzetan dira hazten”.
Eta ene zelda osoa Frantziako arrosa-sorta itzel batez
lurrinduko da!

Nerbio krisia

F. Scott Fitzgerald

Itzultzailea: Javi CILLERO GOIRASTUENA

Nerbio krisia (The Crack-Up) *Esquire* aldizkarian argitaratu zen lehenengo aldiz hiru ataletan, 1936. urtean. F. Scott Fitzgeralden saiakera hauek gaurkotasuna gorde dute, adin ertaineko idazle baten krisiaren berri ematen duten aldetik. Nolanahi ere, lekukotasun horren atzean bestelako oihartzunak ere aditzen dira: AEBetako gizartearen krisialdia, munduan egokitzearen zailtasunak eta gizaki garaikidearen nahasmendua, besteak beste.

Itzultzailearen oharra: Esker anitz Karlos Cid Abasolori, itzulpena zuzentzeko nekea hartu duelako.

NERBIO KRISIA

1936ko otsaila

Zalantzarik gabe, bizitza guztia suntsipen prozesu bat da, baina lanaren alde dramatikoa egiten duten kolpeak, bat-batean kanpotik datozen kolpetzarrak edo itxuraz kanpotik datozenak, zeintzuk gogoan hartu, arazoen errua leporatu eta, makalaldian, lagunei kontatzen baitizkiegu, ez dira nabarmentzen aldi berean ondorio guztiekin. Badago beste kolpe mota bat: barrutik dator eta ez dugu nabaritzen harik eta berari buruz ezer egiteko beranduegi den arte; orduan, betiko konturatzen gara inoiz ez garela izango, alderdi batzuei dagokienez, lehen bezain gizaki onak. Suntsipen mota horietatik lehena, nonbait, arin gertatzen da; bigarrena ia ohartu gabe gertatzen da, baina bat-batean jabetzen gara hartaz, inondik ere.

Kontakizun labur honekin jarraitu baino lehen, utz iezadazue oharpen orokor bat egiten: goi mailako adimenaren froga honako hauxe da, alegia, aldi berean gogoan ideia kontrajarri bi edukita ere, funtzionatzeko gauza izatea. Esate baterako, gizakiok gai izan beharko genuke kontuak zalditik astora doazela ohartzeko eta, hala ere, gauzak aldatzeko gogoan izateko. Filosofia hau ondo egokitu zitzaidan helduaroaren hasieran, orduan ikusi bainuen nola gertatzen ziren gertagaitza, itxuraz gertagarri ez zena eta askotan “ezinezkoa” ere bai. Bizitza menderatzeko zerbait zen, baldin eta zerbaiterako balio bagenuen. Bizitzak amore ematen zuen errazki adimenaren eta esfortzuaren aurrean, edota bietatik eduki genezakeen apurraren aurrean. Kontu erromantikoa zirudien literatura gizon arrakastatsua izateak: idazlea ez zen inoiz izango zinemako izarra bezain famatua, baina adar luzeagoko ospea izan zezakeen; idazleak ez zuen inoiz izango sinesmen politiko edo erlijioso indartsuak dituen norbaiten boterea, baina zalantzarik gabe burujabeagoa izango zen. Jakina, lanbide horren jardueran betiere asegabe izango ginen, baina neuk, behintzat, ez nukeen beste ezer aukeratuko.

Mendearen hogeit hamar urteak igaro ahala, neure hogeit hamar urteak haiek baino aurreraxeago zebiltzala, gaztetan izan nituen nahigabe biak –unibertsitatean amerikar futboleko jokatzeko behar bezain handia (edo ona) ez izatea, eta gerra garaian itsasoaz harantzago bidalia ez izana– iratzarririk egiten diren haur-amets bilakatu ziren, irudizko heroitasunez beteak, bakterik gabeko gauetan lo egiteko aski onak. Itxuraz, bizitzaren arazo han-

diak berez konpontzen ziren, eta arazoak konpontzeko lana zaila bazen, nekatuegi egongo nintzen arazo orokorragoak gogoan hartzeko.

Bizitza, orain dela hamar urte, kontu pertsonala zen batez ere. Hone-lako gauzak orekatu behar nituen: ahaleginak alferrikakoak zirela sentitzea eta borroka beharrezkoa zela sentitzea; ezinbesteko porrotean sinestea eta hala ere, “gauzak ondo egiteko” gogoia edukitzea, eta horiek baino gehiago, iraganaren eragin itogarriaren eta etorkizuneko asmo gorenaren arteko kontraesana. Hori egiteko gauza izanez gero, ohiko ezbeharrak gaindituz –etxeakoak, lanekoak eta pertsonalak– neure egoak aurrera egingo zuen geziaren antzera, ezerezetik ezerezera, halako indarrez, ezen azkenean grabitateak soilik lurreratuko baitzuen.

Horrela joan zitzaizkidan kontuak hamazazpi urtez, tartean pikorik jo gabe eta atsedena hartzen berariaz emandako urtebete eta guzti, zeregin berriak biharamuneko egitasmo atseginak baino ez zirela. Bizimodu gogorra egiten nuen, halaber, baina esaten nuen: “Berrogeita bederatzia arte, dena ondo joango da”. Ziur nago horretaz. Ni bezala bizi izan den gizon baten kasuan, ezin liteke besterik eskatu”.

Eta orduan, berrogeita bederatzia urte baino hamar urte gutxiagorekin, bat-batean konturatu nintzen goizegi kraskaturik nengoela.

II

Horiek horrela, gizakia era askotara kraskatzen da: burua kraskatzen zaio, eta orduan beste batzuek kentzen diote erabakitzeko ahalmena; gorpuzta kraskatzen zaio, eta orduan ez dauka erietzeko mundu zuriaren mende jartzea beste erremediorik; edota nerbioak kraskatzen zaizkio. Liburu errukigabe batean, William Seabrookek kontatzen du, harrotasun pixka batez eta pelikula antzeko amaiera eta guzti, nola heldu zen herriarentzako zama izatera. Nerbio-sistemaren jausialdiak bultzatu zuen alkoholismora, edota behintzat, alkoholismoari lotuta zegoen kontua. Hemen idazten ari dena hain nahaspilatuta ez bazegoen ere –sei hilabetez geroztik garagardo bat ere hartu gabe egonik garai hartan–, nerbio-erreflexuak hondoratzen ari zitzaizkion: larregizko amorrazioa eta malko gehiegi.

Areago, bizitzak erasotzeko modu asko dituelako ene tesira berriz ere itzuliz, menia baten erdian (eta ez kolpe bat jasotzearekin batera) ohartu nintzen kraskaturik nengoela.

Apur bat lehenago, sendagile bikain baten kontsultan eserita egona nintzen epai larri bat entzuteko. Atzera begira orekatu samar dirudien jokaera hartuta, aurrera jarraitu nuen neure kontuekin orduan bizi nintzen hirian, alegia, gehiegi arduratu gabe, gehiegi pentsatu gabe zenbat kontu gelditu ziren amaitzeko, edota zer etorriko litzatekeen erantzukizun honetatik edo bestetik, liburuetakoa jendeak egiten duen moduan; aseguru ona neukan eta, nolana ere, ordura arte erdipurdi zaindu nituen neure eskuetan utzitako gauzarik gehienak, neure talentua barne.

Alabaina, bat-batean, biziki sentitu nuen bakarrik egon behar nuela. Ez nuen gogorik jende gehiago ikusteko. Jende pilo bat ikusita neukan neure bizialdian: jendekina nintzen, batez beste, baina batezbestekoaren gainetik nengoen beste ezaugarri bati zegokionez; izan ere, neure burua, neure ideiak eta neure patua era guztietako jendearekin identifikatzeko joera neukan. Beti ibiltzen nintzen norbait salbatzen edo norbaitek salbatua izaten: goiz bakar batean, Wellingtoni Waterloo atxiki zekizkiokeen zirrarak bizi ohi nituen. Ezin ulertuzko arerioez eta adiskide eta babesle leialez betetako mundu batean bizi nintzen.

Alabaina, garai hartan bakar-bakarrik egon nahi nuen eta, beraz, moldatu egin nintzen eguneroko kezketatik aparte egoteko.

Garai hura ez zen zoritxarrekoa izan. Alde egin nuenean, jende gutxiago zegoen. Konturatu nintzen neka-neka eginda nengoela. Hor nonbait etzaten nintzen eta gustura, gainera, egun batzuetan hogeitau ordu ematen bainituen lotan edo erdi lo, tarteetan neureak eta bi eginez ez pentsatzeko; horren ordez, zerrendak egiten nituen, zerrendak egin eta txikitu, ehunka zerrenda egin ere: zalduneriako buruzagiak, amerikar futboleko jokalariek eta hiriak, kanta ezagunak eta beisboleko jaurtitzailak, sasoi alaiak, zaletasunak eta bizi izandako etxeak, eta zenbat traje jantzi nituen armadatik itzuli eta gero, eta zenbat zapata pare (ez nuen kontatu Sorrenton erosi eta gero txikiegi geratu zitzaidan trajea, ezta ere hainbat urtetan neurekin eramanez eta inoiz erabili ez nituen larru beltzeko oinetakoak eta trajearekin janzteko alkandora eta lepokoa, zeren oinetakoak lizundu eta nabarturik gelditu baitziren eta alkandora eta lepokoa beilegitu eta usteldu baitziren almidoiaren eraginez). Baita atsegin nituen emakumeen zerrendak ere, eta ez izaeraz ez iaioitasunez ni baino hobea ez zen jendeak gutxietsia izan nintzeneko aldien zerrendak.

—Eta orduan, ez bat ez bi, ustekabea, hobera egin nuen.

—Eta plater zahar baten antzera pitzatu ere bai, albisteak entzun bezain laster.

Hauxe da istorio honen benetako amaiera. Zer egin behar zen horretaz-eta “denboraren umontzia” deitu ohi zen lekuan gelditu beharko da. Aski da esatea ordubetez neure bakardadean burukoia estutzen ibili ondoren, ohartzen hasi nintzela ezen neure bizitzaren azken bi urteetan neure baitan ez nituen baliabideak erabiltzen ibili nintzela, eta bai gorputzez bai arimaz neure burua leporaino hipotekatzen ibili nintzela. Horiek horrela, zer eman zitzaion horren truke bizitzaren oparitxoari? Garai batean harro nengoen bide zuzena hartzeaz eta uste osoa neukan independentzia iraunkorra lortua nuela.

Konturatu nintzen ezen bi urte haietan, zeozer gordetzekotan –agian barruko baretasuna, agian ez– maite ohi nituen gauza guztietatik bereizita neukala neure burua, hau da, nekagarri bihurtu zitzaizkidala bizitzaren ekinaldi guztiak, goizeko hortz garbiketarik hasi eta gaueko afaltiarreenganaino. Ohartu nintzen aldi luze handi batean ez zitzaizkidala ez jendea ez gauzak atsegin, baina atsegin zitzaizkidalako itxura zahar eta badaezpadakoa egiten nuela, besterik gabe. Ohartu nintzen neure hurkoenenganako maitasuna ere maitatzeko ahalegin bihurtua zela, editorearekin, tabako saltzailearekin, adiskide baten semearekin nituen harreman informalak beste garai batzuetatik gogoratzen nituen egin *beharrekoak* baizik ez zirela. Hilabete berean sumindu egiten nintzen hainbat kontu zirela eta, hala nola, irratia ren soinua, aldizkarietako iragarkiak, trenbideko karranka, zelaietako isiltasun motela –gutxietsi egiten nuen giza leuntasuna, baina prest nengoen berehala gogortasunaren aurka borrokan hasteko (isilean bazen ere)– gaua gorrotatuz lorik egin ezin nuen eta eguna gorrotatuz gauera egiten zuelako. Harrezkero, bihotzaren aldean egiten nuen lo, zeren bai bainekien zenbat eta bihotza lehenago nekatu, apurtxo bat besterik ez bazen ere, orduan eta lehenago etorriko zela amesgaiztoaren ordu bedeinkatu hura, katarsi gisa, eta berari esker izango nintzela hurrengo egunari aurre egiteko gauza.

Banituen leku batzuk, aurpegi batzuk, begiratzeko modukoak. Mendebalde Ertaineko jenderik gehienak bezala, behin ere ez dut izan arrazakeria arrasto nabarmenik; beti izan dut isilpeko joera bat St. Pauleko portxeetan esertzen ziren eskandinaviar ilehori maitagarrien aldera, orduko goi gizartearen parte izateko behar beste ahalbide ekonomikorik ez bazuten ere. Ederregiak ziren neska katxarroak izateko eta baserria goizegi utzia zuten eguzkipean lekuren bat bilatzeko, baina gogoan dut nola ibiltzen nintzen etxaldean inguruan ilehori distiratsuaren begirakune bakar bat harrapatzeko, inoiz ezagutuko ez nuen neska baten ile-xerlo dirdaitsua. Hiriko esamesa hauek ez dira batere atseginak. Ez daukate

zerikusirik hurrengo kontuarekin: egun haietan ezin ikusizkoak nituen zeltak, ingelesak, politikariak, arrotzak, virginiarrak, beltzak (argi zein ilun), ehiztariak, edota saltzaileak, eta bitartekariak oro har, idazle guztiak (kontu handiz saihesten nituen idazleak, arazoak etengabe luzatzen baitituzte beste inork ez bezala) eta klase guztiak, klase ziren aldetik, eta pertsona gehienak, klase bateko kideak ziren aldetik...

Zerbaiti heltzeko ahaleginetan, atsegin nituen sendagileak, bai eta hamahiru urte bitarteko neskatxak eta zortzi urte ingurutik gorako mutiko ondo heziak. Bakea eta zoriontasuna eduki nitzakeen mota apur haue-tako jendearekin. Ahaztu zait gaineratzea agureak ere gogoko nituela, hirurogeita hamar urtetik gorako gizonak, batzuetan hirurogei urtetik gorakoak ere bai, baldin eta haien aurpegiak sasoiaren baziruditen. Atsegin nuen Katherine Hepburnen aurpegia pantailan ikustea, leporatzen zioten handigura gorabehera, eta Miriam Hopkinsen aurpegia, eta adiskide zaharrak ere bai, baldin eta urtean behin soilik ikusten banituen eta haien mamuak gogoratzeko gauza banintzen.

Hau guzti hau gizagabea eta erkina da, ezta? Bada, gazteok, horixe da nerbio krisiaren ezaugarri benetakoa.

Ez da irudi polita. Ezinbestean, han-hor-hemen eraman nuen bere markoaren barruan eta zenbait kritikariri erakutsi nien. Modu bakarra dago kritikari haietariko bat deskribatzeko: beste jendearen bizitzak heriotza dirudi haren bizitzaren aldean, baita aldi hartan ere, batere erakar-garri suertatzen ez den Joben kontsolatzailearen rola egokitu zitzaiola. Istorio hau amaituta dagoen arren, utz iezadazue hona ekartzen geure elkarrizketa, posteskriptum gisa edo:

—Zeure buruaz hainbeste errukitu beharrean, entzun –esan zuen emakume hark.

(Emakume horrek beti esaten du “entzun”, zeren hitz egiten duen bitartean, pentsatzen baitu, *benetan* pentsatu.)

Beraz, honela esan zidan:

—Entzun. Demagun zu ez zarela kraskatu. Demagun Arroila Handia kraskatu dela.

—Ni neu kraskatu naiz –esan nuen heroikoki.

—Entzun! Mundua zeure begietan baino ez dago, horrela antzematen duzu mundua. Nahi duzun bezain handia edo txikia egin dezakezu. Eta zu ahaleginak egiten ari zara gizaki ñimiño bat izateko. Jainkoarren, inoiz kraskatuko banintz, mundua neurekin batera kraska dadila saiaturiko nin-

tzateke. Entzun! Mundua mundu da zeuk hala hautematen duzulako, besterik gabe; hortaz, askoz hobe da esatea ez zarela zu kraskatu, Arroila Handia baizik.

—Spinoza osoa jan du umetxoak?

—Ez dakit ezer Spinozari buruz. Badakit...

Orduan, bere aspaldiko kezkei buruz hitz egin zuen. Kontatzeko moduagatik, mingarriagoak ziren, itxuraz, neureak baino. Eta kontatu zuen nola eman zien aurpegi, nola zanpatu zituen, nola menderatu zituen.

Nolabait aurka egin nahi nien emakumearen esanei, baina geldi samarra naiz eta aldi berean bururatu zitzaidan bizitasuna dela indar natural guztietarik komunigaitzena. Bizigaia zergarik gabeko produktua balitz bezala zetorkidan garaian, ahaleginak egiten nituen ondo banatzeko, baina inoiz lortu gabe; beste metafora bat hona ekartzera, bizitasuna inoiz ez da “itsasten”. Badaukagu ala ez daukagu, osasuna, begi arreak, ohorea edota baritono ahotsa dauzkagun bezala. Apur bat eska niezaiokeen emakume hari, txukun bildua, etxean prestatu eta digeritzeko prest, baina behin ere ez nuen lortuko, buruerrukiaren latorrizko kikara eskuan mila orduz itxaroten egonda ere. Emakumearen etxetik irtetea neukan, neure buruari kontu handiz eutsiz, ontziteria pitzatuaren antzera, eta garraztasunezko munduan sartu, non etxe bat egiten ari bainintzen, halako lekuan aurkitzen diren materialak erabiliz, eta gogora ekar nezakeen honako aipua etxea utzi eta gero:

“Zuek zarete lurreko gatza. Baldin gezatzera heldu balitz gatza, zertaz hura gazi?”

Mateo, 5-13.

PUXKAK LEKEDATU

1936ko martxo

Lehengo artikulu batean idazle honek kontatzen zuen nola ohartu zen aurrean zeukana ez zela bere berrogei urteetarako eskatua zuen platera. Areago, idazlea eta platera bat zirenez gero, plater pitzatu baten antzera deskribatu zuen bere burua, gordetzea merezi ote duen zalantza sortzen duen platera. Zuen zuzendariaren ustez, artikuluak alderdi gehiegi iradokitzen zituen muinera jo gabe, eta beharbada irakurle askok berdin pentsatu zuten; bestalde, hortxe dago beti jende hori, zeinak buru-aitorpen oro gutxiesten baitu, baldin eta jainkoei emandako esker onarekin amaitzen ez bada Arima Konkistaezinagatik.

Alabaina, nik luze eta sobera eman nizekien eskerrak jainkoei, alferri-kako eskerrak eman ere. Nire aieneak idatziz ipini nahi nituen, kontakizuna koloreztatzeko Mendi Eugandarrik¹ eduki gabe ere atzealdean. Ez zen inongo Mendi Eugandarrik ageri begi bistan.

Batzuetan, hala ere, plater pitzatua janaritegian atxiki behar da, erabili egin behar da etxeko beharren gisara. Ezin da berriro sutegian berotu, ezta beste platerekin batera harraskan nahasi ere; ez dugu aterako gonbidatuak daudenean, baina nahikoa izango da gau beranduan gailetak ipintzeko edota hondakinak gainean dituela izozkailuan sartzeko...

Beraz, hona hemen jarraipena, plater pitzatu baten gainerako historia.

Jakina denez, ohiko sendagaia eroria dabilen batentzat hauxe da: benetan erromesturik edo sufrimendu fisikoa pairatzen dabiltzanak kontuan hartzea; ereti guztietarako zorionbidea da, oro har, malenkoniaren aurka eta eguneko aholku aski osasungarria edonorentzat. Alabaina, goizeko hiruretan fardel ahaztu batek heriotza epaiak adinako garrantzi tragikoa dauka, eta sendagaiak ez du balio; eta arimaren benetako gau beltzean goizeko hirurak dira beti, egunetik egunera. Halako orduan arazoak saihesteko joera dago ahalik eta denbora luzeenean, haur amets batera atzera eginez, baina munduarekin ditugun harremanek etengabe ateratzen gaituzte ametsetik. Ahal bezain arin eta antsikabe gitzen dugu

[1] Eugandarrik: Galiako herri bat, egungo Italiako iparraldean, Paduako mendebaldean eta Adriatiko itsasoaren ondoan kokatua. V. mendean Erromak atxiki zuen. Eugandarrik mendira joan ziren ihesi, inguruko mendiei izena emanaz. (Itzultzailearen oharra).

topo halako egoerekin, berriz ere ametsera itzultzeko, arazoak berez konponduko direlakoan ikaragarritzko oparotasun material edo espirituala dela medio. Alabaina, erretiran ibili ahala, gero eta aukera gutxiago dago oparotasun hori ager dadin: honezkero, ez gaude itxaroten ea nahigabe bakar bat aienatzen den; aukeran, hilarazte baten lekuko uzkurragara, geure nortasunaren desintegrazioa...

Erotasunez, drogaz edota edariz hornitzen ez bada, azkenean aldi hori kale itxi batean amaitzen da, eta horren ostean, isilaldi huts bat dator. Orduan, saia gaitzke kalkulatzeko zer inausi den eta zer geratu den. Isilaldi hori etorri zitzaidanean, ez lehenago, konturatu nintzen horren antzeko bi esperientzia bizi izan nituela aspaldian ere.

Lehenengoa orain dela hogeitun urte gertatu zen, Princeton Unibertsitatea azken aurreko ikasturtean utzi nuenean, malaria diagnostikatu baitzidaten. Gero jakin zuten, dozena bat urte geroago egin zidaten X-izpien azterketa baten bidez, tuberkulosia izan zela, kasu arin bat, eta zenbait hilabetez atsedean hartu ondoren unibertsitateera itzuli nintzen. Baina ordurako kargu batzuk galduak nituen, garrantzitsuena Triangle elkar-teko lehendakaritza, musika-komedia baterako egitasmo bat eta, gainera, bertan behera utzi nuen klase bat. Neuretzat, unibertsitatea ez zen berriro gauza bera izango. Azken batean, ez nuen harrotasunezko intsigniarik jasoko, ez eta inolako dominarik ere. Martxoko arratsalde batean bazurdiaren galduta neukala nahi nuen guzti-guztia, eta gau hartan lehenengoz ibili nintzen emetasunaren espektroa harrapatu nahian, zeinak aldi labur batez munta gutxiko bihurtzen baititu beste gauza guztiak.

Zenbait urte pasata, konturatu nintzen ondo zegoela unibertsitateko handi-mandi bat ez izatea: batzordeetan parte hartu beharrean, jipoi ederra eman zidaten ingelesezko poesian; hura guztia zertaz zihoan ikasi nuenean, idazten ikasteari ekin nion. Shawen oinarria kontuan hartzen badugu, esan nahi baita, “atsegin duguna lortzen ez badugu, hobe dugu lortu duguna atsegin izatea”, zorioneko irtenbide bat izan zen; garai hartan, ordea, kontu latz eta mingotsa egin zitzaidan jakitea amaituta neukala gizonen buruzagia izateko karrera.

Harrezkero, ez naiz kapaz izan zerbitzari kaxkar bat kanporatzeko, eta zor eta lor nago hori egin dezakeen jendearen aurrean. Inoren gainetik nagusitzeko irrika zahar bat suntsituta eta aienaturik zegoen. Ene inguruko bizitza amets hotsandiko bat zen, eta beste herri batean bizi zen neska bati idazten nizkion eskutitzetatik bizi nintzen. Inor ez da osatzen astindu horien ondoren: lehenengoa beste pertsona bat bilakatu da

eta, azkenean, pertsona berri horrek beste kontu batzuk aurkituko ditu haietaz arduratzeko.

Bizi dudan egoeraren antzeko beste jazoera gerra ondoan gertatu zen, berriz ere neure indarren muga gehiegi zabaldu nuenean. Diru ezak hondatutako maitasun horietako bat zen, eta egun batean neskak amaitutzat eman zuen zentzu onean fidatuz. Etsipenezko uda luze batean, nobela bat idatzi nuen eskutitzen ordez, eta honenbestez, kontua ondo irten zen, baina ondo irten zen beste arrazoi batengatik. Urtebetegarrenean neskarekin ezkondu zen gizonak, zeinak patrikan diru hotsa baitzeukan, beti gordeko zuen bere baitan bizi guztiko mesfidantza, halako ezinikusia, edukitsuen klasearekin; ez iraultzailearen sineste sendoa, bai-zik eta nekazariaren gorroto bizia. Handik honako urteetan ezinbestean ibili izan naiz neure buruari galdezka nondik zetorren neure adiskideen dirua, eta, era berean, gogoan neukan nola garai batean lehen gaueko eskubideaz baliatzeko aukera egon zitekeen neure neska haietariko bati emateko.

Hamasei urtez, oroz gain, azken pertsona hau bezala bizi izan nintzen, aberatsen mesfidantzan, baina lan eginez dirua lortzeko, aberatsen mugikortasunean eta haietariko batzuek beren bizitzara zekarten grazian parte hartu nahian. Garai hartan erabili ohi nituen zaldi pilo bat lurreratu zizkidaten; gogoan ditut zaldien izen batzuk: *Harrotasun Eroria*, *Itxaropen Ustela*, *Sinesgabea*, *Harroxko*, *Kolpe Latza*, *Inoiz ez Berriro*. Etaaldi baten ondoren, ez nituen hogeita bost urte, eta gero ezta hogeita hamabost ere, eta ezer ez zen lehen bezain ona. Baina urte guztiotan ez dut gogoratzen etsipenezko une bakar bat ere. Beren buruaz beste egiteko gogo ilunak hartutako gizon zintzoak ikusi nituen: haietariko batzuk etsia hartu eta hil egin ziren; beste batzuek beren burua egokitu eta nirea baino arrakasta handiagoa lortu zuten; baina ene morala behin ere ez zen buruhiguinaren azpian murgildu, neure moduko erakustaldi itsusi bat antzeztu nuenean. Atsekabea ez dago halabeharrez lotuta etsipenari; etsipenak bere gisako jatorria dauka, zeina oso bestelakoa baita atsekabearen aldean, hala nola, artritisa artikulazio zurrun baten aldean ezberdina baita.

Joan den udaberrian zero berri batek eguzkia urratu zuenean, hasieran ez nion kontua egotzi duela hamabost edo hogeitaurte lehenago gertatutakoari. Poliki-poliki baizik ez zen etorri halako antzekotasuna: indarrak barreiatuegi edukitzea, kandela albo bietatik erretzen egotea; menderatzen ez nituen baliabide fisikoak erabiltzea, bankutik diru gehiegi

ateratzen dabilen gizonaren antzera. Kolpe horren zarrasta bortitzagoa izan zen beste bienak baino, baina modu berekoa: iruditu zitzaidan ilunabarrean eremu batean nengoela, balarik gabeko erriflea eskuetan, eta ituak lurrean. Ez zegoen problema multzo bat, isiltasuna besterik ez, neure arnas hotsa soilik aditzen zela.

Isiltasun hartan eginbide guztiak erabat utzita neuzkan erantzukizunik hartu gabe, neure balio guztiak hustuta zeuden. Ordenuari lotutako sinesmen sutsua, arrazoiak eta ondorioak kontuan ez hartzea igarpen eta profezien ederragatik, iaiotasunak eta lanak edozein mundutan lekurik izan beharko luketelako sentipena... banan-banan, hauek eta beste sinesmen batzuk ezabatu egin zitzaizkidan. Ikusi nuen nola eleberria, zeina neure heldutasunean gizaki batetik bestera gogoeta nahiz hunkipena helarazteko biderik indartsuena eta malguena baitzen, arte mekaniko eta komunal baten menera zetorren, zeinak gogoetarik arruntenak eta zirrararik nabarmenenak baino ez baitzituen islatzen Hollywoodeko merkatarien nahiz errusiar idealisten eskuetan. Arte mota hartan hitzak irudien mende zeuden, nortasuna higatu egiten zen ezinbesteko lankidetzaren martxa geldoan amaitzeko. 1930. urterako, bihozkada izan nuen film soinu-dunek film mutuak bezain arkaiko bihurtuko zutela gehien saltzen zuen nobelagilea ere. Jendeak artean irakurtzen zuen, Canby² irakaslearen hileko liburua besterik ez bazen –hantxe ziren ume jakinguratsuak Tiffany Thayerren³ lan lirdingatsuei buruz sudurra luzatuz botika-dendetako liburu sailetan– baina irain narritagarri bat sentitzen nuen, ia obsesio bihurtu zitzaidana, hitz idatziaren boterea beste botere baten mende ikustean, botere hori distiratsuagoa, handiagoa izaki...

Idatzi dut hori gau luzean zehar gatibatzen ninduenaren adibide bat emateko; ezin nuen onartu ez bere aurka borrokatu ere, ahaleginak zaharkitzen baitzizkidan, hala nola supermerkatuek dendari txikia ezgauza utzi baitute, kanpoko indar bat, menderaezina.

(Klasea ematen ari naizela iruditzen zait, aurreko idazmahaiian dagoen erlojuari begira zenbat minutu gehiago gelditzen zaizkidan ikusteko...)

Bada, isilaldi honetara iritsi nintzenez, inork ere gogoz hartzen ez duen erabaki bat hartu behar izan nuen: pentsatzera behartuta nengoen.

[2] Henry Seidel Canby (1878-1961). Editore eta idazle estatubatuarra. *Saturday Review of Literature* aldizkari ospetsuaren sortzaileetarikoa bat. (Itzultzailearen oharra).

[3] T. E. Thayer (1902-1959) idazle estatubatuarra. Lanak: *An American Girl*, *Little Dog Lost*, *Rabelais for Boys and Girls...* (Itzultzailearen oharra).

Ene Jainkoa, ez zen erraza gero! Kutxa handi eta ezkutuak harat-honat eraman behar. Lehen atsedenaldia hartuta, leher eginda, neure buruari galdetu nion ea inoiz ere pentsatua nuen. Luze bai luze jo ondoren, ondorio hauetara heldu nintzen, hemen idatzi ditudanez:

- 1) Gogoeta gutxi egina nuela, ene lanaren arazoei buruz izan ezik. Hogei urtez gizon jakin bat izan zen ene kontzientzia intelektuala. Gizon hori Edmund Wilson⁴ da.
- 2) Beste gizon batek ordezkatzan zuela ene “bizitza onaren” zentzua, hamarkada batean behin bakarrik ikusi banuen ere, eta harrezkero urkatuta eta guzti egon zitekeen. Larruaren negozioan dabil Ipar-Mendebaldean eta ez luke atsegin izango bere izena hemen idatzia ikustea. Hala ere, egoera zailtan beti saiaturen nintzen gogoan hartzen zer egingo zukeen *berak*, nola jokatu zukeen *berak*.
- 3) Hirugarren garaikide bat ene kontzientzia artistikoa izan zela: nik ez dut imitatu haren estilo kutsakorra, zeren gaur daukadan estiloa *berak* ezer argitaratu baino lehenago taxutu bainuen, baina berarenganako joera nabarmena neukan kili-kolo nenbilenean.
- 4) Laugarren gizon batek beste jende batekiko harremanak zuzentzen zizkidala, harreman horiek onak izango baziren: nola jokatu, zer esan. Zer egin, jendea, une batez behintzat, pozik egon dadin (Post⁵ andrearen teoriari kontra eginez, hau da, zer egin denak guztiz ezeroso egon daitezkeen arrunckeriaren arrunckeriaz). Horrek beti nahasten ninduen, eta kanpora joan eta mozkortzeko gogoia ematen zidan, baina gizon horrek ikusita zeukan nola zebiltzan kontuak, aztertuta eta menderatuta zeukan dena, eta bere hitza baliagarria zen niretzat.
- 5) Ene kontzientzia politikoa ia ez zela inon ageri azken hamar urteetan, idazketaren elementu ironiko gisa ez bazen. Mendean hartzen ninduen sistemaz berriz kezkatzen hasi nintzenean, beste gizon batek, ni baino askoz ere gazteagoak, ekarri zidan kezka hori, grina eta aire freskoa bitarteko.

[4] Estatu Batuetako literatura kritikari ospetsua. (Itzultzailearen oharra).

[5] Emily Post (1873-1960) idazle estatubatuarra, oso ezaguna *Etiquette in society* liburua idatzi zuenetik. (Itzultzailearen oharra).

Beraz, jadanik ez zegoen “ni” bat –ez eta neure buruarekiko begirunea antolatzeke oinarriren bat– lan egiteko neukan gaitasun mugaezina izan ezik, eta hori, nonbait, galdua neukan. Bitxia zen nortasunik ez edukitzea, etxetzar batean bakar-bakarrik utzitako mutiko bat bezala izatea, zeina bai baitzekien zernahi egin zezakeela, baina konturatu zen ez zegoela ezer egin nahi zuenik...

(Erlojuak ordua jo du eta oraindik neure tesia ukitu barik daukat. Zalantzan nago ea kontu hauek askorentzat jakingarriak ote diren, baina inork gehiago nahi izanez gero, makina bat dago kontatzeko, eta zuen zuzendariak esango dit. Nahikoa izan baduzue, hala adierazi, baina ez ozenegi, zeren irudipena baitaukat norbait, ez nago ziur nor, lo seko dagoela: denda irekita edukitzen lagun ziezadakeen norbait. Ez zen Lenin, ezta Jainkoa ere.)

KONTUZ ERABILI

1936ko apirila

Orrialde hauetan aipatu dut nola balio guztiak kraskatu zitzaizkion oso baikorra zen gizon gazte bati, halako moduan, ezen apenas konturatu baitzen hura gertatu zenetik denbora luzera arte. Aipatu ditut ondorengo hondamenaren aldia eta aurrera egiteko beharra, baina Henleyen⁶ heroi familiarren abantailarik gabe, “burua odoletan daukat, baina tente”. Zeren ene eginbehar espiritualen azterketa baten ondoren, argi gelditu baitzen ez neukala ezelango bururik tente edukitzeko edo ez. Behin bihotza izan nuen, baina huraxe zen ziurtzat neukan gauza bakarra.

Hori, behintzat, abiapuntutzat neukan balantzaka nenbilen ataka larritik irteteko: “Erori nintzen... beraz, banintzen”. Inoiz edo behin niregan bermatu zen jende pilo bat, arazoak zituenean neuregana jo edo urrunetik idazten zidana, ene aholkuetan eta biziarekiko jarreraren isilpean sinetsita. Pellokeria-saltzailerik ergelenak edo Rasputin eskrupulurik gabekoenak, jende askoren patuari eragiteko gauza izaki, nolabaiteko nortasuna izan behar du; hortaz, kontua zen jakitea zergatik eta non aldatu nintzen, non zegoen arrakala, zeinetatik jario baitzerizkidan etengabe eta goizegi, nik jakin gabe, adorea eta bizitasuna.

Oinazezko eta etsipenezko gau batean maletatxo bat egin eta mila milia egin nituen hartaz pentsatzeko. Dolarreko gela bat hartu nuen inor ezagutzen ez nuen herrixka aspergarri batean eta aldean neukan diru guztia poteko haragiaren, gaileten eta sagarren artean sartu nuen. Alabaina, ez dut inola ere iradoki nahi mundu jendeztatuegi batetik aukeran aszetismora egindako aldaketa hori inolako Ikerkuntza miresgarria zenik: bake santuan egon nahi nuen gogoeta egin eta jakiteko zergatik garatu nuen jarrera triste bat tristeziarekin, jarrera malenkoniatsu bat malenkoniarekin eta jarrera tragiko bat tragediarekin: *zergatik egiten nuen bat neure laztura edo errukiaren objektuekin*.

Denbora-pasa bikaina dirudi honek? Ez da hala: era honetako identifikazioak lorpenaren heriotza adierazten du. Halako zerbaitek eragozten dio jende zuhurrari lan egitea. Leninek ez zituen gogo onez jasan bere proletariotzaren sufrimenduak, ezta Washingtonek bere gudarosteare-

[6] William Ernest Henley (1849-1903). Editore eta poeta ingelesa. Gaixotasuna zela kausa, ezkerreko hanka galdu zuen eta honen ondoren *Invictus* poema sortu ere bai. Poema hau norberaren adorearen adierazpiderik ederrenetakotzat dute literatura ingelesean.

nak ere, ez eta Dickensek bere Londresko txiroenak ere. Eta Tolstoi nola-bait saiatu zenean bere burua bere arretaren objektuekin bat egiten, iruzurra eta porrota etorri ziren. Gizon hauek aipatu ditut beste inor baino hobeto ezagutzen ditugulako.

Gandu arriskutsua zen hori. Wordsworthek “lurreko loria hil zela” erabaki zuenean, ez zuen inolako premiarik sumatu berarekin batera hiltzeko, eta Keats Partikula Suharrak ez zuen inoiz etsi tuberkulosiaren aurkako borrokan, eta ez zuen azken momentuetan ere poeta ingelesaren artean egoteko itzaropena galdu.

Ene autoimmolazioa ilunpeak kutsaturiko zerbait zen. Nabari zen ez zela modernoa; beste batzuegan ikusita neukan, dozena bat gizon oho-retsua eta adimentsuregan ikusita neukan gerra ondoan. (Entzun dizuet, baina hori errazegia da, gizon horien artean baziren marxistak.) Begira nengoen bitartean, ene garaikide ospetsu bat jolasean ibili zen Ihesaldi Handiaren ideiarekin urte erdiz; ikusi nuen nola beste batek, bestea bezain gailenak, hilabeteak eman zituen eroetxean lagun hurkoarekiko ezain harremanik jasan ezinik. Eta etsia hartu eta amore eman zutenekin zerrendak egin nitzake.

Kontu horrek honako burutazio hau sorrarazi zidan: bizirik zirautenek halako ihesaldi osoa egin zutela. Hitz handiak dira hauek eta ezin dira jarri kartzelako ihesaldiaren aldean, zeren honelako kasuetan gizakiak ziur asko beste kartzela batera joko baitu, ez badute lehengo kartzelara itzularazten. “Ihesaldia” edota “gauza guztietatik alde egitea” kontzeptu ospetsu hori tranpa batean txango bat egitea da, tranparen barruan hegoaldeko itsasoak badaude ere, halako itsasoak pintatu edo nabigatu nahi dituztenentzat soilik baitira. Ezin gara itzuli ihesaldi oso batetik; konponezina da kontua, zeren iragana desagerrarazten baitu. Beraz, bizitzak ezarri zizkidan eginbeharrak, edota nik neure buruari ezarri nizkionak, berriro bete ezin nitzakeenez, zergatik ez kraskatu lau urtez plantak egiten ibili zen oskol huts hura? Idazle izaten segitu behar nuen, horixe bainuen bizimodu bakarra, baina harrezkero ez nuen inolako ahaleginik egingo gizakia izateko, atsegina, zuzena edo eskuzabala izateko. Anitz ziren honelako nolakotasunak ordezkaturiko zituzten txanpon aizunak eta nik banekien non lortu bost xentimo ordainduz dolar baten truke. Hogeita hemeretzi urtetan begi erneak ikasita dauka antzematen non ureztatzen duten esnea eta azukrea harearekin nahasten, non ematen duten imitaziozko harribitxia diamantearen ordeztu, eta iztukua harriaren ordeztu. Harrezkero, ez nuen berriro neure burua eman-

go: handik aurrera, emate guztia debekatuta egongo zen izen berri baten azpian, eta izen hori Eralgitzea zen.

Erabakiak aukeran pozez bete ninduen,aldi berean erreala eta berria den zerbaiten antzera. Nolabaiteko hasiera gisa, etxeratutakoan eskutitz mordoxka neukan paperontzira botatzeko, zerbait musu truk egiteko eskatzen zuten eskutitzak, honako gizonaren eskuizkribua irakurri, harako gizonaren poema merkaturatu, irratiz dohainik mintzatu, sarrera oharrak idatzi, elkarrizketaren bat eman, halako antzerki lanaren argudioan edo etxeko arazoren batean lagundu, adeitasun edo karitatezko ekintzaren bat burutu.

Prestdigitadorearen kapelua hutsik zegoen. Denbora luze batez kapelutik gauzak ateratzea nolabaiteko esku-jokoa izan zen, baina, harezkerok, metafora aldatzearen, jendea sorosteko zerrendatik kanpo nengoen sekula eta betiko.

Artean ere, hantxe zegoen sentipen zorabiagarri eta doilorra.

Hamabost urte lehenago Great Neckeko trenean egunero ikusten nituen gizon begi txikiak bezala sentitzen nintzen, biharamunean mundua kaosean iraulita ere, inolako ardurarik ez zeukaten gizonak, baldin eta beren etxeak onez irtengo baziren. Bat eginda nengoen haiekin, bat eginda honela zioten gizabanako arraitsuekin:

—Damu dut, baina negozioak halakoak dira.

Edo:

—Kontuan hartu beharko zenukeen hori, arazo honetan sartu baino lehen.

Edota:

—Ni ez naiz horretaz ardurutzen.

Eta irribarrea, hara, irribarre bat eskuratu behar nuen. Oraindik nabil irribarre hori lantzen. Irribarre horretan lagun batzuen ezaugarriarik onenak nahasi behar dira: hotel zuzendariarenak, kontakatilu zahar eta eskarmentudunarenak, bisita egunean jendea hartzen duen ikastetxeko zuzendariarenak, igogailuzain beltz batenak, aurpegia alborikara ausarki ipintzen duen maritxuarenak, materiala merkatuaren prezioaren erdian eskuratzen duen ekoizlearenak, lan berri batez ardurutzen den erizain iaioarenak, lehenengo iragarkia egiten duen modeloarenak, kamera ondoan ikuskaturiko estra itxaropentsuarenak, behatza infektaturik daukan dantzariarenak eta, jakina, Washington eta Beverly Hills artean

imintzio itxuragabea dela medio bizi behar dutenek erkidea duten adeitasun amultsuaren distira izugarria.

Ahotsa ere bai, irakasle batekin nabil ahotsa lantzen. Behin ahotsa onduz gero, laringeak ez du inolako konbentzimendu doinurik erakutsiko, neurekin hizketan ari denaren konbentzimendua izan ezik. Batez ere, ahotsari “Bai” hitza ahoskatzeko eskatuko zaionez, irakasleak (abokatu bat) eta biok horretan biltzen dugu arreta, baina ordu osagarrietan. Ikasten nabil nola ipini ahotsean garraztasun adeitsu hori, jendeari sentiarazten diona ez dela ongi etorria, ezta gutxiago ere, baizik eta jasan ezina dela, eta une oro analisi etengabe eta zorrotz baten mendean dagoela. Une horiek, jakina, ez dute irribarrearekin bat egingo. Ahots hori etekinik atera ezin diezaiokedan jendearentzat soilik gordeko dut, zahar higuatuentzat edo gazte borrokalarientzat. Haiei berdin izango zaie, ze arraio, gehienetan horixe jasotzen dute, nolanahi ere.

Aski da, ordea. Ez da fribolitate kontua. Gaztea izanez gero, baldin eta idatzi beharko bazenit ni ikusteko baimena eskatuta, horrela ikasi ahal izateko nola izan literatura gizon goibel bat, zeinak askotan egiten baititu idazleek beren sasoirik onenean sufritzen duten ahipen emozionalari buruzko idazlanak, hain gazte eta buruiritzi bazina hori egiteko, ez nizuke adieraziko ere eskutitza jaso dudala, oso pertsona aberats eta garrantzitsuren bati lotuta ez bazeunde, behintzat. Eta ene leiho ondoan goseak hilik bazeunde, azkar joango nintzateke kanpora eta irribarrea eta ahotsa (eskua ez, ordea) emango nizkizuke, eta hor inguruan geldituko nintzateke, harik eta norbaitek txanpon bat atera arte anbulantziari deitzeko, hau da, pentsatuko banu neuk ere zeozer aterako nukeela kontu horretatik.

Azkenean idazlea ez beste bihurtu naiz. Denbora osoan eredutzat neukan gizon mota halako zama bilakatu da, non “zakurraren salara” bidali baitut zinumurik gabe, larunbat gauean emakume beltz batek arerioa zakurraren salara bidaltzen duen modu berean. Bebil honela jende ona, hil daitezela lanez gainezkaturiko sendagileak lanean jo ta ke, urtean astebeteko “oporraldia” dutelarik, orduan familia arazoak zuzentzeari ekin baitiezaiokete; eta borrokan ibil daitezela sendagile langabe tuak pazienteak dolar baten truk hartzeko; hil daitezela soldaduak beren lanbidearen Valhallan berehala sartzeko. Honelako kontratua daukate jainkoekin. Idazle batek ez du halako idealik, bere buruari ezarri ezean, eta idazle honek etsi egin du. Gizon osoa izateko ametsa, Goethe-Byron-Shawen tradizioan, amerikar ukitu joria eta guzti, J.P. Morgan, Topham

Beauclerk eta Asisko Frantziskoa nolabait nahasiz, bazter utzia dago zabortegian, non baitautza Princetongo ikasle berrien errugbi-zelaian egun batez erabilitako sorbalda-babesak eta Europan erabiltzekoa zen baina Europan inoiz erabili ez zen boneta.

Eta zer? Orain hauxe uste dut: gizaki heldu eta sentiberaren berezko egoera zoritxar mugatua dela. Era berean, uste dut helduak bere baitan duen hobe izateko gogoa, “borroka etengabe hori” (hori esanez ogia irabazten duen jendeak esaten duenez) azkenean zoritxarrari gaineratzen zaiola, besterik gabe: gure gaztetasunaren eta itxaropenaren azkenarekin batera, hain zuzen ere. Lehen neukan zoriontasuna bera sarritan hurbiltzen zen halako estasira, non ezin bainezakeen partekatu gehien maite nuenarekin; aitzitik, kale eta kalearte isiletara eraman behar nuen, eta haren zatitxo batzuk baino ez zitzaizkidan iragazten liburuetakoko leerro txikietara... eta uste dut ene zoriontasuna, edo autoengainurako trebetasuna, edo nahi duzuen, salbuespena zela. Ez zen kontu naturala, artifiziala baizik, boom ekonomikoa bezain artifiziala; eta arestian bizi izan dudan esperientzia batera doa booma amaitutakoan herri osoa zigortu zuen etsipenezko boladarekin.

Asmo berriekin bizitzeko gauza izango naiz, hilabete batzuk behar izan ditudan arren horretaz ziur egoteko. Eta honela, Ameriketako beltzaren antzera, zeina bere estoizismo irribarretsuari esker izatearen kondizio jasanezinak pairatzeko gauza baita, bere egitasuna galduta, neure kasuan ere badago prezio bat ordaintzeko. Jadanik ez dut atsegin postaria, ez eta dendaria, editorea eta lehengusinare senarra ere; era berean, haiek ere ez naute gogoko izango. Beraz, honezkero bizitza ez da inoiz oso goxoa izango, *Cave Canem* ezaugarria betiko eskegita baitaukat etxeko ate ganean. Dena den, abere jende zuzena izaten saiatuko naiz, eta behar beste haragi duen hezurren bat botatzen badidazue, agian eskua miatzatuko dizuet.